

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗ

I

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ -
ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Η νέα ελληνική νομοθεσία για τους παραβατικούς ανήλικους
(ν. 3189/2003)*

Από τη θεσμοθέτηση (law in books)
στην εφαρμογή (law in action)

Nέστωρ E. Κουράκης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

1. Είναι γνωστό ότι η χώρα μας έχει επικυρώσει από χρόνια, μ.ά., τη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ν. 2101/1992), το Διεθνές Σύμφωνο του ΟΗΕ για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ν. 2462/1997) και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ν.δ. 53/1974 και ν. 2400/1996), δηλ. τρία από τα σημαντικότερα διεθνή κείμενα, με τα οποία κατοχυρώνονται (και) για τους ανηλίκους μέχρι 18 ετών σειρά θεμελιωδών δικαιωμάτων, ουσιαστικών και δικονομικών. Επίσης, η Ελλάδα έχει αποδεχθεί και υποχρεούται, ως μέλος του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης, να λαμβάνει σοβαρά υπόψη της τους Ελάχιστους Κανόνες και τις Κατευθυντήριες Αρχές, καθώς και τις Αποφάσεις ή Συστάσεις, αντίστοιχα, που έχουν θεσπισθεί κατά καιρούς για τους ανήλικους, δράστες και θύματα, έστω και αν τα κείμενα αυτά δεν έχουν αυστηρώς δεσμευτική ισχύ (soft law). Ωστόσο έως τον Οκτώβριο του 2003 όλα αυτά τα διεθνή κείμενα, ορισμένα μάλιστα εκ των οποίων και με αυξημένη τυπική ισχύ κατ' α. 28 §1 Συντ., δεν φαίνεται να επέδρασαν ουσιωδώς στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονταν σε πρακτικό επίπεδο οι ανήλικοι από την ελληνική έννομη τάξη. Η προσήλωση στη νομοθεσία περί ανηλίκων που είχε εισαχθεί στη χώρα μας μαζί με τον Ποινικό Κώδικα του 1951 φάνηκε να είναι ακλόνητη, όπως αικλόνητο παρέμεινε έως ένα βαθμό και το προνοιακό πρότυπο (wel-

* Αναθεωρημένο κείμενο Εισήγησης που παρουσιάσθηκε την 15.5.2004. στη Θεσσαλονίκη κατά τη διάρκεια Συνεδρίου προς τιμήν του Καθηγητή Ιωάννη Μανωλεδάκη, ως μικρός φόρος τιμής για τον καταξιωμένο και πρωτοποριακό αυτό επιστήμονα.

fare model) που είχε καθιερωθεί και στην Ελλάδα ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ού} αιώνα, και που αφορούσε κυρίως τη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών.

Αποτέλεσμα: Τα μεν ανήλικα θύματα, να μην απολαμβάνουν από το Ποινικό Δίκαιο ολοκληρωμένης προστασίας, μιολονότι αυτό είχε ορθά τεθεί ως αίτημα εδώ και 20 χρόνια¹ από τον τιμώμενο εδώ Καθηγητή Ιωάννη Μανωλεδάκη και μιολονότι η προστασία της παιδικής ηλικίας έχει ρητά κατοχυρωθεί ως έννομο αγαθό και από το Σύνταγμά μας στο ά. 21 §1. Οι δε ανήλικοι δράστες, να στερούνται σημαντικών δικαιωμάτων, όπως είναι π.χ. η δυνατότητα να τους επιβάλλεται ποινή σαφώς ορισμένη εκ των προτέρων ως προς τη διάρκειά της, να έχουν δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσων όπως και οι ενήλικες καταδικαζόμενοι, να μπορούν να τύχουν υφ' όρον αναστολής εκτέλεσης της ποινής κ.λπ.

2. Τον Οκτώβριο 2003 το σκηνικό άρχισε, ως γνωστόν, να αλλάζει με τη συναινετική, από τα κόμματα της Βουλής, υπερψήφιση του νομοσχεδίου που έμελλε να γίνει ο νόμος 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων. Είναι, βέβαια, γεγονός ότι πολλές σημαντικές ρυθμίσεις που είχαν περιληφθεί στο αρχικό νομοσχέδιο, αυτό δηλ. που είχε εκπονήσει η Ομάδα Εργασίας υπό τον τότε Εισαγγελέα Αρείου Πάγου Ευάγγελο Κρουσταλάκη και της οποίας είχα την τιμή να είμαι μέλος, αφαιρέθηκαν από το κείμενο που κατατέθηκε τελικά στη Βουλή. Έτσι, απαλείφθηκαν οι εξής διατάξεις:

- του ά. 127 §3, με το οποίο παρεχόταν η δυνατότητα στο Δικαστήριο να μετατρέπει ή να αναστέλλει υφ' όρον, με ή χωρίς επιτήρηση, μία ποινή ποινικού σωφρονισμού.
- του ά. 54 (αρχική μορφή), με το οποίο η διάρκεια του ποινικού σωφρονισμού για εφήβους δεν μπορούσε να υπερβεί σε καμία περίπτωση τα 10 έτη (τώρα φθάνει τα 20!, όπως παλαιότερα).
- του ά. 7 ΚΠΔ, με το οποίο πρωτοβάθμιος δικαστής ανηλίκων θα έπρεπε να ορίζεται μόνο πρόεδρος πρωτοδικών και όχι απλώς πρωτοδίκης και
- του ά. 282 §5 ΚΠΔ, κατά το οποίο στον ανήλικο υπόδικο μπορούν να

1. I. Μανωλεδάκη, Η παιδική ηλικία ως αυτοτελές έννομο αγαθό, ΝοΒ 32: 1984, 1105-1114.

επιβληθούν ως περιοριστικοί όροι (ανεξαρτήτως της βαρύτητας του αδικήματός του) κάποια από τα προβλεπόμενα αναμορφωτικά μέτρα, εκτός από την τοποθέτησή του σε ίδρυμα αγωγής.

Επίσης, κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου, η Κυβέρνηση δεν θέλησε να κάνει δεκτή τη ρητή εναρμόνιση του ά. 127 ΠΚ με αντίστοιχα διεθνή κείμενα (κυρίως με τον υπ' αρ. 17 §1.γ' Κανόνα του Πεκίνου²), όπως ζήτησαν διακεκριμένοι βουλευτές από διαφορετικούς πολιτικούς σχηματισμούς, όπως η Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη και ο Φώτης Κουβέλης³. Εάν γινόταν δεκτή αυτή η πρόταση, ο ποινικός σωφρονισμός, που ούτως ή άλλως αποτελεί την έσχατη κύρωση και συνεπάγεται, μόνος αυτός, εγκλεισμό, θα έπρεπε να επιβάλλεται σε εφήβους μόνο για αξιόποινες πράξεις βίας ή τελούμενες κατ' επάγγελμα ή κατ' εξακολούθηση ή καθ' υποτροπή και όχι απλώς για συνήθη πλημμελήματα με περιστασιακό χαρακτήρα. Πάντως έστω και με αυτή τη νομοθετική διατύπωση, η ενλόγω ερμηνεία έχει ισχυρά ερείσματα με τις διευκρινίσεις που παρέχονται στην Εισηγητική Έκθεση (KNoB 51: 2003, 1729).

3. Από την άλλη πλευρά είναι, ωστόσο, δεδομένο ότι με τον νέο νόμο περί ανηλίκων η χώρα μας, ικανοποιώντας και επίμονα αιτήματα της επιστημονικής κοινότητας⁴, όχι μόνον εναρμόνισε επιτυχώς το δίκαιο της με τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις για το δικαιικό πρότυπο (justice model), αλλά και έθεσε στη διάθεση των δικαστηρίων μας σειρά πρωτοποριακών ρυθμί-

2. Πρβλ. και ά. 37 εδ. β' Διεθνούς Σύμβασης ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού και Αγγ. Πιτσελά, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, 2002⁴, σ. 160 και έκδ. 2004⁵, σ. 159.

3. Βλ. *Πρακτικά Βουλής* της 1.10.2003, σ. 1352, και της 2.10.2003, σ. 1400.

4. Βλ. N. E. Κουράκης, Ανηλίκοι παραβάτες και ποινική δικαιοσύνη. Σκέψεις για μια επανεξέταση του ισχύοντος ποινικού δικαίου των ανηλίκων, NoB 34: 1986, 175-179. Στ. A. Αλεξιάδης, Προς απο-εγκληματοποίηση του (Ποινικού) Δικαίου των ανηλίκων; εις: Συμπόσιο με θέμα «Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων» (14-16.10.1988), Αθήνα/Κομοτηνή: A. N. Σάκκουλας, 1990, 161-172, K. L. Σπινέλλη, Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων Δραστών και Θυμάτων, Αθήνα: A. N. Σάκκουλας, 1992, σ. 145-153, N. E. Κουράκης, εις: Συστηματική Ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα, Εισαγωγή στα Άρθρα 50-78 και Σχολιασμός των Άρθρων 50-58, Αθήνα: Π. N. Σάκκουλας, 1993, σ. 120-123 (νέα έκδ. 2000, σ. 102-105), και A. Πιτσελά, Ποινική Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων, Αθήνα/Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996¹, 347-361 και 2002⁴, 549-568.

σεων. Με αυτές, για να περιορισθώ στις σπουδαιότερες, εμπλουτίζεται σημαντικά η «γκάμα» των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων που μπορούν να εξατομικεύσουν την εκάστοτε προσήκουσα ποινική μεταχείριση ενός ανηλίκου, και μάλιστα με συγκεκριμένη διάρκεια (π.χ. προσφορά κοινωφελούς εργασίας, αποζημίωση του θύματος, φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής κατάρτισης, παρακολούθηση μαθημάτων κυκλοφοριακής αγωγής, ανάθεση της εντατικής επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρίες ή επιμελητές ανηλίκων κ.λπ. (ά. 122 ΠΚ). Ακόμη, αυξάνονται τα ηλικιακά όρια των ανηλίκων παίδων και εφήβων με ανώτατο όριο τα 18 έτη αντί των 17 ετών παλαιότερα (ά. 121 §1 ΠΚ). Επίσης, παρέχεται στον εισαγγελέα η δυνατότητα να απέχει από την ποινική δίωξη για ευκαιριακούς δράστες πλημμελημάτων ή πταισμάτων, και ταυτόχρονα να τους επιβάλλει, εφόσον συναινούν, εξωιδρυματικά αναμορφωτικά μέτρα (ά. 45Α ΚΠΔ). Τέλος, διευρύνονται οι δυνατότητες για άσκηση έφεσης από τον ανήλικο και, γενικότερα, ενισχύονται τα δικονομικά του δικαιώματα.

4. Όμως, η επιτυχία ενός νομοθετήματος δεν ανάγεται, ως γνωστόν, τόσο στην άρτια και εμπεριστατωμένη διαμόρφωσή του από τον νομοθέτη, όσο κυρίως στην πρόσφορη, κατά περίπτωση, ερμηνεία και εφαρμογή του. Τούτο εναπόκειται, βέβαια, έως ένα βαθμό, στη Νομολογία των Δικαστηρίων μας, καθώς και στην εύστοχη άσκηση των συναφών αρμοδιοτήτων από τις εισαγγελικές μας αρχές, που θα πρέπει, επομένως, να μελετήσουν ενδελεχώς τα νέα αναμορφωτικά μέτρα και τις δυνατότητες αποχής από την ποινική δίωξη, ώστε να αξιοποιήσουν προς το συμφέρον των ανηλίκων κάθε δυνατή πτυχή του νέου νόμου. Και αξίζει στο σημείο αυτό να τονισθεί ότι κατά κάνονα τα Ελληνικά Δικαστήρια διακατέχονται από πνεύμα επιείκειας προς τους ανηλίκους: Σύμφωνα, μάλιστα, με τα διαθέσιμα στοιχεία για το δικαστικό έτος 2001-2002, επί συνόλου 1.952 «καταδικασθέντων» ανηλίκων από το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών, αυτοί για τους οποίους διατάχθηκε η εισαγωγή σε ίδρυμα ανηλίκων ήσαν μόλις 16 (ποσοστό 0,8%) και αυτοί στους οποίους επιβλήθηκε ποινικός σωφρονισμός μόλις 79 (ποσοστό 4,0%), ενώ για τους άλλους «καταδικασθέντες» προτιμήθηκαν τα ηπιότερα (εξωιδρυματικά) αναμορφωτικά μέτρα της ανάθεσης της επιμέλειας σε γονείς κ.λπ. (58,5%) ή σε επιμελητές ανηλίκων (10,1%) και της επίπληξης (16,8%).

5. Ωστόσο, η ορθή ερμηνεία και εφαρμογή του νέου νόμου σχετίζεται

και με το έργο δύο άλλων φορέων, που καλούνται συνήθως να προετοιμάζουν το έδαφος και να γεφυρώνουν το χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης, δηλ. αφενός της Διοίκησης και αφετέρου της Επιστήμης. Ειδικότερα:

6. Εν πρώτοις, είναι έργο των διοικητικών υπηρεσιών της Πολιτείας, και ιδίως του Υπουργείου Δικαιοσύνης, αλλά και της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων που υπάγεται σ' αυτό, να δημιουργήσουν σε συνεργασία μεταξύ τους την κατάλληλη υλικοτεχνική και οργανωτική υποδομή για την εφαρμογή των νέων αναμορφωτικών μέτρων. Θα πρέπει, π.χ., να υπάρξει μέριμνα, ώστε σε κάθε Δικαστήριο να είναι διαθέσιμος ένας πίνακας με Δήμους, Κοινότητες και άλλους Οργανισμούς πρόθυμους να συνεργασθούν για την εφαρμογή του μέτρου της κοινωφελούς εργασίας (ένας τέτοιος πίνακας δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Β' 1104 της 12.12.1997, αλλά πέραν της παλαιότητάς του, είναι άγνωστο πόσα Δικαστήρια τον έχουν υπόψη τους και τον εφαρμόζουν). Επίσης, θα χρειασθεί να οργανωθούν μέσω του Υπουργείου Δικαιοσύνης και των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων ακριβείς διαδικασίες για τη συνδιαλλαγή δράστη-θύματος και για την αποζημίωση του θύματος, ενώ επιτακτική παρίσταται και η ανάγκη, ήδη αρκετούς μήνες μετά την ψήφιση του νόμου, να διαμορφωθεί λεπτομερώς ο τρόπος λειτουργίας των κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων, των προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής και των επιμορφωτικών τμημάτων επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης –πέραν των ήδη λειτουργούντων— που προβλέπονται στο πλαίσιο των νέων αναμορφωτικών μέτρων. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών, με έγγραφό της από 25.2.2004 προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης, αφού υποβάλλει ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις για τα νέα αναμορφωτικά μέτρα και τους τρόπους υλοποίησης τους, τονίζει με έμφαση την προθυμία των στελεχών της ν' αναλάβουν τα ίδια τη διαχείριση των περισσοτέρων από τα μέτρα αυτά, όπως την ανάθεση της επιμέλειας ή της εντατικής επιμέλειας του ανηλίκου, τη συνδιαλλαγή δράστη-θύματος και την αποζημίωσή του, τη διεύρυνση των θέσεων για την παροχή κοινωφελούς εργασίας και την εκάστοτε εισήγηση για τοποθέτηση σε κατάλληλο πρόγραμμα. Είναι, πάντως, αυτονόητο, ότι για να αντιμετωπίσει επιτυχώς η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων όλα αυτά τα νέα πρόσθετα καθήκοντα, θα πρέπει να καλυφθούν τουλάχιστον οι από επών κενές οργανικές της θέσεις.

7. Υπάρχει, όμως, ένας ακόμη φορέας που βαρύνεται σε μεγάλο βαθμό με τη δημιουργία πρόσφορων προϋποθέσεων για την επιτυχή ερμηνεία και

εφαρμογή του νέου νόμου. Και αυτός ο φορέας είναι η ίδια η επιστημονική κοινότητα, που οφείλει: Πρώτον, να δώσει μιαν ακριβή εικόνα ως προς την έκταση και τους λόγους της παραβατικότητας ανηλίκων στη χώρα μας (ακριβής δηλ. διάγνωση της κατάστασης, ώστε και η θεραπεία να είναι η προσήκουσα). Και δεύτερον, να εξηγήσει με στοιχεία την αποτελεσματικότητα των διαφόρων μέτρων που προτείνονται και από τη νέα νομοθεσία για εφαρμογή σε ανηλίκους, ώστε, ενόψει των στοιχείων αυτών, οι δικαστικοί και εισαγγελικοί λειτουργοί να επιλέγουν τα εκάστοτε προσφορότερα μέτρα.

8. Βέβαια, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, δεν είναι εφικτό να επεκταθώ ιδιαίτερα σε αυτά τα τόσο σύνθετα ζητήματα, που από μόνα τους θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ειδικών μονογραφιών. Ας μου επιτραπεί ωστόσο να παραθέσω εδώ ενπρώτοις ορισμένα στοιχεία από δύο έρευνες που διενήργησε το 2003 υπό την επιστημονική μου ευθύνη το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών, με συντονίστριες τις εγκληματολόγους κ.κ. *Φωτεινή Μηλιώνη* και *Πάρη Ζαγούρα* και με τη συμμετοχή φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι έρευνες αφορούν αφενός ανάλυση 177 δικογραφιών του Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών για το έτος 2000 (βλ. Ποινικός Λόγος, 2003, σ. 2205-2218) και αφετέρου επεξεργασία ερωτηματολογίων προς 885 μαθητές οκτώ Λυκείων από αντιπροσωπευτικές περιοχές των Αθηνών (βλ. Ποινικός Λόγος, 2004, σ. 461-474). Και στις δύο έρευνες, κύριο αντικείμενο εξέτασης απετέλεσαν οι παραβατικές ομάδες και οι λεγόμενες “συμμορίες” ανηλίκων. Παρήγορο είναι το γεγονός ότι και από τις δύο έρευνες, δηλ. και εκείνην της καταγεγραμμένης παραβατικότητας από τις δικογραφίες, και εκείνην της αυτοομολογούμενης παραβατικότητας και θυματοποίησης των μαθητών, δεν προκύπτει η ύπαρξη στην Ελλάδα οργανωμένων συμμοριών ανηλίκων σε ανησυχητική έκταση: Οι 117 δικογραφίες για από κοινού παραβατική δραστηριότητα ανηλίκων (κυρίως κλοπές) απετέλεσαν μόλις το 4,9% του συνόλου των δικογραφιών (3.595) της υπό εξέταση χρονιάς 2000, ενώ και οι περιπτώσεις μαθητών που δήλωσαν εμπλοκή σε ομαδική παραβατική δραστηριότητα, μετά βίας υπερέβησαν το 10% (89 μαθητές επί συνόλου 885).

9. Από την άλλη πλευρά, όμως, προκύπτουν από τις έρευνες αυτές δύο σημαντικά στοιχεία, που αξίζει να εξαρθούν και εδώ: Ως προς την έρευνα των δικογραφιών, εντύπωση προκαλεί το ότι οι μισοί σχεδόν από τους δρά-

στες (46,2%) είναι αλλοδαποί, κυρίως Αλβανοί, και μόνον οι υπόλοιποι μισοί (53,8%) είναι Έλληνες. Επίσης, και κατά στοιχεία για τους κρατουμένους ανηλίκους στις Φυλακές Ανηλίκων (κατ' ευφημισμόν: Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων) του Αυλώνα, της Κασσαβέτειας και του Βόλου, επί συνόλου 497 εγκλείστων την 1.4.2004, αλλοδαποί ήσαν οι 275, δηλ. ποσοστό 55,3% του συνόλου! Πράγμα που σημαίνει ότι η Πολιτεία πρέπει να αντιμετωπίσει επιτέλους με διαφορετικό, ορθολογικότερο και λιγότερο τιμωρητικό τρόπο αυτά τα νεαρά αλλοδαπά άτομα, και να τα βοηθήσει με κάθε τρόπο να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία, αντί να τα περιθωριοποιεί και να τα ιδρυματοποιεί όλο και περισσότερο. Εξάλλου, ως προς την έρευνα των μαθητών του Λυκείου, χρήσιμο είναι να γίνει ιδιαίτερος λόγος για τους ομαδικούς παραβάτες σε αντιδιαστολή προς τους μέσους μαθητές. Στην έρευνα βρέθηκαν να είναι 89 –ποσοστό περί το 10,1% του συνόλου– και εμπλέκονται, κατά ομολογία τους, σε πληθώρα σοβαρών αδικημάτων, όπως συμμετοχή σε γηπεδική βία, κλοπές, διαρρήξεις, φθορές ξένης ιδιοκτησίας κ.λπ. («μεσαίου» ομαδικοί παραβάτες), αλλ’ επίσης πώληση ναρκωτικών ή κλοπιμαίων, απειλή, συμπλοκές («σοβαροί» ομαδικοί παραβάτες)⁵. Κατά αξιοσημείωτο τρόπο, οι νεαροί αυτοί δηλώνουν ότι συγκρούονται με τους γονείς τους σε ποσοστό 65,2% (έναντι 41,7% των μέσων μαθητών), ότι αξιολογούν τη σχολική τους επίδοση ως «όχι τόσο καλή» ή «καθόλου καλή» σε ποσοστό 43,9% (έναντι 20,1% των μέσων μαθητών), ότι έχουν προβλήματα με το σχολικό τους περιβάλλον σε ποσοστό 47,2% (έναντι 26,9%) και ότι γενικά έχουν απαρέσκεια για το σχολείο σε ποσοστό 18% (έναντι 8,5%). Εξάλλου, αναφέρουν ότι έχουν ισχυρά συναισθήματα αλληλοϋποστήριξης και αλληλεγγύης προς τα άλλα μέλη της παρέας τους σε ποσοστό 57,4 % (έναντι 30,4%) και ότι αισθάνονται την παρέα τους ξεχωριστή για τους ίδιους (68,8% έναντι 58,6 % των μαθητών γενικά) ή και για τρίτους (43,9% έναντι 30,2%). Προκύπτει επομένως για μια ακόμη φορά το καίριο συμπέρασμα ότι οι παραβατικοί αυτοί ανήλικοι συναντούν ιδιαίτερες δυσκολίες στην κοινωνικοποίησή τους μέσω της οικογένειας και του σχολείου, με α-

5. Παρατηρήθηκαν, έτσι, υψηλά ποσοστά τέλεσης από τους παραβατικούς μαθητές σε αδικήματα όπως: πρόκληση ζημιών σε σχολικό χώρο (52,8%), κλοπές από κατάστημα (46,1%), δοκιμαστική χρήση ναρκωτικών ουσιών (46,1%), επεισόδια στο γήπεδο (37,1%), συμπλοκή (37,1%), φθορά ξένης ιδιοκτησίας (22,5%), κλοπή χρήσης (22,5%), απειλή (21,3%), κ.λπ.

ποτέλεσμα να συσπειρώνονται και να βρίσκουν χώρο αυτοέκφρασης και απόκτησης ταυτότητας στις παραβατικές ομάδες των συνομηλίκων τους. Η παραβατικότητά τους μπορεί να συσχετισθεί, επομένως, με το ευρύτερο ζήτημα της δυσλειτουργίας των κοινωνικοποιητικών μας θεσμών, που εξωθούν κατά κανόνα τους πλέον ευάλωτους –λόγω οικογένειας και σχολείου– ανηλίκους στο περιθώριο και στην αποκλίνουσα ή παραβατική συμπεριφορά.

10. Άλλ' ακριβώς με την επισήμανση αυτή έρχομαι στο τελευταίο μέρος της παρούσας εισήγησης, δηλ. στην εξέταση της αποτελεσματικότητας των μέτρων που μπορούν να εφαρμοσθούν σε ανηλίκους, σύμφωνα τουλάχιστον με τα πορίσματα σχετικών επιστημονικών ερευνών. Είναι, δε, γεγονός ότι κατά τα τελευταία χρόνια τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, κυρίως από άποψη μείωσης της υποτροπής των παραβατικών ανηλίκων, φαίνεται να έχουν μέτρα και προγράμματα που στοχεύουν, ακριβώς, να παράσχουν υποστήριξη στον ανήλικο και την οικογένειά του, ώστε να ξεπερασθούν τα όποια προβλήματα υπάρχουν είτε μέσα στους κόλπους της οικογένειάς του, είτε και στους κόλπους του σχολείου. Μία επισκόπηση αυτών των μέτρων και προγραμμάτων επιχειρείται από δύο διακεκριμένους βρετανούς εγκληματολόγους σε σχετικά πρόσφατες εργασίες τους: τον *David Farrington* του Πανεπιστημίου Cambridge, και τον *John Graham* του Home Office⁶. Είχα την ευκαιρία να συνεργασθώ μαζί τους και να εμβαθύνω στις απόψεις τους. Από τις μελέτες τους προκύπτει ότι τα αναμορφωτικά προγράμματα που υπόσχονται σημαντική αποτελεσματικότητα είναι μεταξύ άλλων και τα εξής:

- Το πρόγραμμα MST (Multi-Systemic Therapy), με το οποίο παρέχεται εντατική ψυχολογική υποστήριξη στους γονείς του παραβατικού ανηλίκου, ώστε να ξεπεράσουν τα όποια προβλήματά τους και να ασχο-

6. Βλ.: *John Graham*, What Works in Juvenile Justice, πολυγραφημένο κείμενο εσωτερικής διανομής που υποβλήθηκε με τα στοιχεία PC-JU (2001) 18 την 9.5.2001 στα μέλη της «Committee of Experts on new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice» του Συμβουλίου της Ευρώπης. *David Farrington*, Effective Programmes to Counter Juvenile Delinquency, εις: περ. «Ποινικός Λόγος», 2001, 2612-2631, όπου και περαιτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές. Πρβλ. και *N. E. Kourapetaki*, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, Αθήνα/Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 2004, ιδίως σελ. 368 επ. και σημ. 20 και 29.

ληθούν με την επίβλεψη του παιδιού τους, το οποίο ταυτόχρονα ενισχύεται για καλύτερες επιδόσεις στο σχολείο, τη μετέπειτα επαγγελματική του αποκατάσταση, αλλά και για τη χαλιναγώγηση των όποιων εκρήξεων οργής του.

- Το βορειοαμερικανικό πρόγραμμα TFC (Treatment Foster Care), με το οποίο επιλέγεται προσεκτικά μια ανάδοχη οικογένεια για να της εμπιστευθούν οι αρμόδιες υπηρεσίες έπειτα από κατάλληλη προετοιμασία τον παραβατικό ανήλικο, ενώ συγχρόνως ενισχύονται οι σχολικές και άλλες δεξιότητες του ανηλίκου.
- Το νορβηγικό πρόγραμμα «School bullying», που στοχεύει να παράσχει πληροφόρηση αλλά και συμβουλευτική υποστήριξη στην αντιμετώπιση –από γονείς, δασκάλους και μαθητές– των λεγομένων «παλικαράδων» του σχολείου, ανηλίκων, δηλ. που αρέσκονται να δημιουργούν συνεχώς φασαρίες, να επιτίθενται με βίαιο τρόπο στους συμμαθητές τους και να προκαλούν συμπλοκές.

Χρήσιμο θα ήταν να μελετηθεί και στη χώρα μας η δυνατότητα εφαρμογής κάποιων από τα προγράμματα αυτά, προσαρμοσμένα βεβαίως στην ελληνική πραγματικότητα, ίσως και σε συνεργασία με τις αρμόδιες αλλοδαπές υπηρεσίες, αλλά και με λειτουργούντα ήδη στην Ελλάδα τοπικά συμβούλια πρόληψης της εγκληματικότητας.

Σε κάθε περίπτωση, όπως συνάγεται από τις ανωτέρω αναπτύξεις, ο άξονας της μεταχείρισης των παραβατικών ανηλίκων θα πρέπει να περνάει από τη διαπαιδαγώγηση και όχι από την τιμωρία ή την καταστολή. Ακόμη και σε περιπτώσεις σοβαρών αδικημάτων που μπορούν να αντιμετωπισθούν μόνο με τον εγκλεισμό του ανηλίκου, σκοπός αυτού του εγκλεισμού δεν μπορεί να είναι άλλος από την ουσιαστική διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου, και με προοπτική την κοινωνική του (επαν)ένταξη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει από τη σκοπιά αυτή και η σχετικά πρόσφατη, από 16.5.2002, *Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων των Ανθρώπων στην υπόθεση D.G. κατά Ιρλανδίας*. Το Δικαστήριο στηρίχθηκε εδώ στη διατύπωση αλλά και στο πνεύμα του ά. 5 §1.δ' της ΕΣΔΑ, κατά το οποίο: Ουδείς επιτρέπεται να στερηθεί της ελευθερίας του εκτός εάν πρόκειται (...) για νόμιμη κράτηση ανηλίκου η οποία αποφασίσθηκε για την επιτήρηση της ανατροφής του (ορθότερο: για την επίβλεψη της εκπαίδευσης, της διαπαιδαγώγησής του: «for the purpose of educational supervision», «pour son éducation sur-

veillé»). Κατ' εφαρμογή αυτής της διάταξης το Δικαστήριο έκανε δεκτή την προσφυγή νεαρού ο οποίος κρατήθηκε σε ιρλανδικό ποινικό ίδρυμα χωρίς να του παρασχεθεί, όπως αντιθέτως προβλέπει η ΕΣΔΑ, επίβλεψη της εκπαίδευσής του («επιτήρηση της ανατροφής του») αλλά και χωρίς μέσω της κράτησης του ανηλίκου να διευκολυνθεί η πραγματοποίηση κάποιου εκπαιδευτικού προγράμματος που θα άρχιζε αμέσως μετά.

11. Βεβαίως, ο προστατευτικός-παιδαγωγικός χαρακτήρας που έχουν τα αναμορφωτικά μέτρα και η ποινή για ανηλίκους δεν θα πρέπει να μας παραπλανά ως προς την αληθινή φύση αυτών των κυρώσεων, που ασφαλώς συνδέονται με τον περιορισμό ή τη στέρηση της ελευθερίας και άρα με την καταστολή⁷. Επιπλέον, ο τρόπος έκτισης του ποινικού σωφρονισμού, όπως έχει γίνει δεκτό από τη νομολογία των Δικαστηρίων μας, κάθε άλλο παρά μπορεί να συνυπάρξει «με θετικές διαπροσωπικές εμπειρίες» του ανηλίκου (έτσι η ΕφΑθ 14/1987, ΠοινΧρ ΛΘ' 1989, 519). Επομένως η επιβολή του ποινικού σωφρονισμού σε ανηλίκους θα πρέπει να γίνεται με εξαιρετική φειδώ, ως έσχατη μόνο απάντηση της Πολιτείας απέναντι στη νεανική παραβατικότητα και πάντως, όπως προαναφέρθηκε (ανωτ., υπό 2 και σημ. 3), κατά την αληθή έννοια του ά. 127 ΠΚ, μόνον όταν πρόκειται για αξιόποινες πράξεις βίας ή τελούμενες κατ' επάγγελμα ή κατ' εξακολούθηση ή καθ' υποτροπή. Όμως και σ' αυτήν ακόμη την περίπτωση, ο τρόπος έκτισης της ενλόγω ποινής δεν μπορεί παρά να έχει παιδαγωγικό και προστατευτικό για τον ανήλικο χαρακτήρα, όπως άλλωστε επιτάσσει και η ΕΣΔΑ: Επαγγελματική κατάρτιση, επιμόρφωση, ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανηλίκου και παραμερισμός των προβλημάτων οικογενειακού κ.λπ. χαρακτήρα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν εμπόδιο στην κοινωνικοποίησή του. Ο, τιδήποτε πέραν αυτού θεωρώ ότι προσκρούει στον νομικό μας πολιτισμό και πρέπει να βρίσκει τη σθεναρή αντίσταση όλων μας.

7. N. Παρασκευόπουλος, εις: A. Μαργαρίτη/N. Παρασκευόπουλον, Ποινολογία, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 1995⁴, σ. 75.